

Lietuvybė ir Kitas kultūroje ir kultūrinėje atmintyje

Vytautas Rubavičius

Pastaruoju metu sparčiai daugėja mokslinių darbų, kuriuose gvildenami nacionalumo, nacionalinio ir tautinio tapatumo, taip pat nacionalizmo klausimai ir svarstoma, kaip šiuos reiškinius veikia integracinė Europos Sąjungos politika, grindžiama su jokių valstybingumu bei tapatumu nesisiejančiu valdymo modeliu. Todėl ne tik pravartu, bet ir labai svarbu aiškintis lietuvių tautinio tapatumo raidą moderniaisiais laikais, tautos virsmą nacija, siekiant valstybingumo ir atkuriant jį, lietuviybės tvirtinimo ir sklaidos politiką nepriklausomos valstybės kūrimo sąlygomis, tautos santykius su kitomis etnokultūrinėmis bendruomenėmis, susiklosčiusius tų *kitų* vaizdinius ir pasakojimus apie juos, taip pat ir lietuviškojo nacionalizmo ypatumus bendresnėje nacionalizmo klausimų ir problemų aplinkoje. Derėtų atsižvelgti į susiklosčiusias teorinių prieigų nuostatas, taip pat į ryškėjančią dekonstrukcinę tendenciją laikyti šiuos reiškinius „įsivaizduojamais“, tad ir manipuliaciniais, socialinei inžinerijai pavaldžiais dalykais, paneigiant jų socialinį tikrumą. Straipsnyje iškeliamas ir aptariamas pirminis kultūros sistemos ir kultūrinės atminties tikslingumas – palaikyti ir stiprinti bendruomeninį įvietovintą tapatumą, atkreipiant dėmesį į tai, kad ir kultūrinė atmintis, ir tapatumas visada rutuliojasi tam tikroje gimtąja vadinamoje vietovėje. Iškeliamas ir aptariamas Kito svarba palaikant tapatumą *mes* ir *kiti* skirties pagrindu. Paryškinama Kito struktūra bei jos bruožai kuriantis moderniai Lietuvos valstybei, gvildenami esminiai lietuviškojo nacionalizmo bruožai, iškeliant patriotiškumo jausenos svarbą ir aptariant lietuvių kultūrą stipriai veikusį šalkauskiškąjį patriotiškos išmintingos meilės supratimą.

Pagrindiniai žodžiai: kultūra, kultūrinė atmintis, lietuviškasis nacionalizmas, patriotizmas, sugyvenimas, Kitas, tapatumas, vietovė

Kultūra kaip *sambūvio* ir *sugyvenimo* būdas

Kultūros sąvoka yra tokia įprasta, kad jau nebesusimąstome nei kas ta kultūra, nei kaip ji „veikia“. Kalbama apie aukštąją ir masinę kultūras, apie darbo ir laisvalaikio, vartojimo ir prekybos, eismo ir vairavimo ir daugybę kitų kultūrų. Esame pratę skirti kultūringą žmogų, stengiamės puoselėti savo vidinę ar dvasinę kultūrą. Žodis „kultūra“ susiejamas su visomis įmanomomis veiklomis, veiklų sritimis, pomėgiais bei žmonių santykiais. O jei pridėtume ir subkultūros sąvoką, taip kultūros sritis dar labiau išsiplėstų. Tad kultūra galime vadinti viską, kas „žmogiška“, o sykiu ir žmogaus santykius su visomis jo gyvenamo pasaulio sritimis bei gyvūnais. Plėtodami aplinkosauginę etiką, sykiu plečiame ir kultūros sritį. Nepaprastai keblu susigaudyti tuose begaliniuose įvairiausių „kultūrų“ niuansuose, kad išskirtume bendresnes kultūros apibrėžtis,

kurių mokslinėje literatūroje priskaičiuojama gerokai per šimtą. Tačiau išskyrę bendresnes kultūros apibrėžtis galime pastebėti, kad jos apima visas žmogaus veiklos, taip pat ir žmonių santykių sritis. Bendresnėse apibrėžtyse stokojama supratimo, kaip kultūra veikia ir koks yra pamatinis jos tikslingumas, nors ir suvokiame, kad kultūra vienaip ar kitaip susijusi su žmonių sambūviu ir žmonių santykiais. Kitas dalykas, kad moderniaisiais laikais tapo įprasta kultūrą sieti su menine kūrybine veikla, kuriai ir buvo suteiktas išskirtinis „kultūriškumo“ bruožas, o įsivyraujant vadinamajai populiariajai masinei meninei produkcijai imta skirti „aukštąją“ ir „masinę“ kultūras. Postmodernybės sąlygomis į kultūrą ir jos aruodus imama žvelgti kaip į kultūrinius išteklius, kuriuos galima ir būtina perdirbti gaminant vietinėms ir pasaulinėms rinkoms kultūros prekes, savo ruožtu tampančias kultūriniais ištekliais. Tad kultūra susisiję ir su didele kultūros ekonomikos sritimi (Rubavičius 2010), kurioje nepaprastai sparčiai plėtojamoms visokios kultūros ir kūrybinėmis industrijomis vadinamos kultūrinių prekių gamybos sritys. Naujosios informacinės komunikacinės technologijos vis labiau įtvirtina medijuoto pasaulio, tad ir medijų kultūros supratimą, kuris savaip skatina prekinį tapatumų bei gyvenimo stilių vartojimą. Dabarties sąlygomis prekybei gamybai svarbu yra kultūrinio skirtingumo bei išskirtinumo bruožai, todėl ir pats „aukštosios“ ir „masinės“ kultūrų skyrimas netenka ankstesnės politinės ideologinės reikšmės ir savaip panaudojamas kultūrinių prekių gamyboje bei meninėje kūryboje, įvairiai „užmaišant“ jau įveikto skirtingumo aspektus.

Įsivyraujantis prekinis kultūros supratimas ir kultūrinio mąstymo ekonominiškas kultūros tikslingumo nuovoką keičia vartojimo kultūros sampratą, vartojimui teikiant žmones siejančių saitų reikšmę. Tačiau nei vartojimas, nei vartojimo kultūra, kad ir kaip plačiai į ją žvelgtume, negali apimti esminių žmonių santykių, kurie susiję su bendruomenės gyvenamąja aplinka, jos gimtąja kalba ir atmintimi. Kultūra neatsiejama nei nuo gyvenimo būdo, nei nuo kultūrinės atminties, nei nuo konkrečių bendruomenių išsiugdomo savumo jausenos ir bendresnio bendruomeninio pasaulėvaizdžio. Pastaruoju metu susiklostė atskiri kultūros, jos dalių bei aspektų ir kultūrinės, kolektyvinės ar socialinės atminties tyrinėjimo laukai. Kartais net sunku įžiūrėti, kad tai dvi vieno egzistencinio vyksmo pusės. Panašiai kalbos sistemoje išskiriame kalbą ir šneką, abstrakčią sistemą ir kalbėjimo aktą, kuris aktyvina atmintį ir joje nusėda, o ta atmintis didžia dalimi struktūruota kalbos pagrindu. Tačiau aišku, kad žmogus pasaulyje gyvena kaip kalbantis ir susikalbantis kultūros žmogus. Kultūra visada reiškiasi kaip kultūrinė atmintis, o kultūrinėje ar socialinėje atmintyje glūdi socialinis turinys. Kultūros ir kultūrinės atminties tyrinėjimai taip pat nusėda kultūrinėje atmintyje, savaip ją keisdami ir turtindami, o kartais kai kurias atminties sritis išstumdami į kultūros „pasąmonę“ ar atidėdami vėlesniems laikams. Būtina atsižvelgti ir į tų tyrinėjimų politinį ideologinį aspektą, susijusį su tyrinėjimų lauke vyravjančiomis ideologemomis, kurios veikia kaip kultūrinės atminties performavimo ar dekonstravimo įrankiai. Tad kultūros sistemą galima įsivaizduoti kaip tam tikrą

atminties¹ archyvą, iš kurio atmintis kūrybine vaizduote „traukia“ reikalingą žinią ir jos vaizdinius. Tačiau atmintis niekaip negali aprėpti viso archyvo, nei įsisąmoninti jo „sudarymo“ principų, kadangi juos nulemia įvairiausios istorinės aplinkybės, taip pat socialinių grupių kova dėl atminties politikos ir atminties archyvo valdymo. Tie veiksniai veikia ir pačią kūrybinę vaizduotę. Žmogus gyvuoja pasaulyje kultūrinės atminties ir joje aktualizuojamo archyvo teikiamais būdais. Tik dera suvokti, kad tas kultūros archyvas visada yra tam tikrų galios centrų prižiūrimas ir tvarkomas, o žmogui nepaprastai sunku išmokti savarankiškai, pasitelkus savas kritinės refleksijos galias jame „keliauti“ ir juo naudotis. Žmogus visada pirmiausia yra konkrečios kultūros kūriny, įgaunantis ir kultūrinių saviugdų bei savirefleksijos priemonių. Pasaulyje jis veikia kaip konkretus, savo tapatumą išsiugdantis ir jį suvokiantis individas.

Koks galėtų būti bendresnis kultūros supratimas, o sykiu ir atsakymas į klausimą – kas yra kultūra? Atsakymas į tokį klausimą yra ne aiškių esmių, kultūros sričių ar jos „sudėtinių dalių“ įvardijimas ir išvardijimas, o tam tikrų santykių nusakymas. Šiaip jau visos žmogaus gyvenimo sritys yra kultūrinės, juk pats žodis kultūra nurodo tam tikrą veiklos sritį, tik tos kultūros formos mums gali būti sunkiai suvokiamos. Tad kultūrą drįstume apibendrintai nusakyti taip: kultūra – tai gimtosios kalbos pagrindu istoriškai susiklostanti visuma būdų, laiduojančių tam tikroje vietovėje gyvenančių žmonių ir bendruomenių *sambūvį* ir *sugyvenimą*. Sugyvenimas apima kelias įvairiais ryšiais susijusias, tačiau galimas išskirti plotmes. Visos bendruomenės gyvena tam tikroje vietovėje, kuri laikoma sava ir ginama nuo kitų. Vietovė nėra paprasta, galima keisti teritorija – bendruomenė išsiugdo ypatingą ryšį su vietove, jos gamta, kuri teikia išgyvenimui reikalingas gėrybes. Ryšys su vietove yra ne tik bendruomeniškas, bet ir šventas, nusakantis kilmę, saitus su protėviais ir dievybėmis. Kita plotmė apima bendruomenės sugyvenimą su pačia savimi – gimtosios kalbos pagrindu bendruomenės nariams išsiugdo natūraliu vadintinas priklausymo tai bendruomenei jausmas, kuris tampa esminiu žmogaus tapatumo bruožu. Visos ankstesnės bendruomenės buvo etninės bendruomenės, kurias siejo stiprūs giminystės ryšiai ir gimtoji kalba. Nors etninis pagrindas ar etniškumo substratas ir kito etnoso raidos istorijoje, tačiau jis niekur neišnyko, tik įgavo ir kitas kultūrinės bei politines raiškos formas. Išskirtina *sambūvio* ir *sugyvenimo* plotmė apima santykius su kitomis, pirmiausia kaimyninėmis bendruomenėmis, kitais kaimyniniais etniniais dariniais, kurie įgyja istorinių priešų ar draugų įvaizdžius, nes su jais gyvenama, nepaliaujamai dalijantis tam tikras paribio teritorijas, kurios tampa valstybių ar kitokiomis sienomis. Kad ir koks draugiškas būtų kaimynas, jis visada yra vienoks ar kitoks Kitas, kurio vaizdinys svarbus savam bendruomeniškumui tvirtinti. Išskleidžiamas sambūvio ir sugyvenimo supratimas ne-

¹ Atminties sąvokos ir atminties tyrinėjimų istorijai skirta daugybė veikalų. Tyrinėtojus pirmiausia domino žmogaus atmintis, kuri buvo suvokiama kaip esminis jo žmogiškumo bruožas kartu su gebėjimu kalbėti. Apie istorinius atminties tyrinėjimų ypatumus ir šiuolaikinių tyrinėjimų laukus žr. Danziger 2008.

suponuoja nei prigimtinio taikingumo, nei karingumo – sugyvenimas yra esminė išgyvenimo ir klestėjimo sąlyga. Tačiau pirminis kultūros mechanizmo tikslingumas gali būti savaip pasitelkiamas politiniams tikslams, ypač santykiuose su kaimynais – bendruomenės galios stiprinimas ir jos klestėjimas galimas suvokti ir per kitų bendruomenių pavergimą bei naujų žemių užkariavimą. Kaimyninių bendruomenių *sambūvis* gali įgyti ir neretai įgyja istoriškai konkrečius karinių konfliktų pavidalus, ypač plėtojantis imperiniam tautų valdymo pavidalui. Karinių konfliktų atveju kultūra ir jos „mechanizmai“ pasitelkiami bendruomenių sanglaudai stiprinti, o sykiu tam tikrai platesnei dominavimo misijai diegti. Kaip atskirą sugyvenimo plotmę galima išskirti ir bendruomenės santykius su savo praeitimi, jos istoriniu kultūriniu paveldu. Šioje plotmėje taip pat esama ir konfliktinių *sugyvenimo* aspektų, kurie susiję su valdančiųjų sluoksnių puoselėjimais ar iškeliamais politiniais ir kitokiais tikslais.

Sugyvenimas pirmiausia kreipia į tam tikrą bendruomenę, etninį darinį. Kalbėdami apie etninius darinius suponuojame stiprų bendruomenišką žmonių sąryšingumą, *mes* jausenos, taip pat *mes* ir *kiti* skirties tvirtinimą. Kas yra tas sąryšingumas? Tai esminis bendruomenę siejantis ir jai akivaizdus, nors ir sunkiai apčiuopiamas (ar visai neapčiuopiamas) tapatumas. Tą tapatumą bendriausiu būdu galima įvardyti kaip etninį tapatumą, kuris įgyja išskirtinius klaninio, gentinio, tautinio ir galop nacionalinio tapatumo pavidalus, „tad etniškumas visada nepaprastai daug reiškė nulemiant tapatumą, solidarumą ir politinę sąrangą valstybėse ir tarp jų“ (Gat 2013, p. 5). Tapatumas ugdomas ir tvirtinamas atsiskiriant nuo *kitų* ir suvokiant savo išskirtinumą, todėl kultūrinėje atmintyje visada esama tam tikrų Kito – mūsų atveju, lenko, gudo, ruso, vokiečio – pavidalų, kurie keičiasi laikui bėgant ir kaupiantis istorinei patirčiai, tačiau sykiu ilgam išlaiko tam tikrus būdingus bruožus, kurie yra susiję su istoriniais konfliktais bei skriaudomis. Tie bruožai galimi aktualizuoti, nelygu, kokios susiklosto istorinės aplinkybės ar sociokultūriniai bei politiniai poreikiai. Tad būtina išskirti du tapatumo aspektus – tapatinimosi veiksmais ir jausena palaikomą tam tikrą savitapatumą, tapatumą sau, kas dažniausiai ir laikoma tapatumu, ir išskirtinumą, kadangi visokie tapatumai yra išskirtiniai ne tik savo bruožais, bet pirmiausia kalba, jos dialektais, o sykiu ir gyvenamąja vietoje. Pačiame tapatume taip pat glūdi Kito skirties „operatorius“ – kitas individas, kita bendruomenė, žodžiu, kitas, bet savas, kuris veikia, išskirdamas kitoniškumą kaip tam tikrą atskirumą ir unikalumą bendresnėje savumo plotmėje. Nesama vienalyčio, kartą ir visiems laikams duoto tapatumo ir to tapatumo esmės – tapatumai formuojasi, yra ugdomi tam tikruose santykiuose su kitais ir pačiais savimi konkrečiose istorinėse aplinkybėse, juose nugula didžiuliai istorinės patirties klodai, kuriems iškelti į sąmonės šviesą reikia nemenkų pastangų. Tos pastangos, beje, ir teoriškai, ir metodologiškai kelia daugybę problemų. Juk jei tapatumus įsivaizduojame kaip tam tikrus konkrečius sociokultūrinius darinius, o save – kaip konkretaus darinio elementą, aiškiai suvokiame, kad elementas niekaip negali visiškai suvokti visumos, kadangi suvokimo aktas reikalauja „išeiti“ už visumos ir pabandyti pažvelgti į ją „iš šalies“

kaip į mokslinio ar kitokio pažinimo objektą. Toks „išėjimas“ įmanomas tik iš dalies, pasiremiant tam tikrais teoriniais visumos vaizdiniais, ir jam būdingas vienas svarbus bruožas – į tapatumą kaip visumą imame žvelgti jau ne tiek vidinio elemento, kiek mokslinio „kito“ akimis. Panaši „operacija“ vyksta ir savivokos akte, todėl niekaip negalime savęs nei galutinai suvokti, nei išsiaiškinti savo esmės – esame nuolat savivokos aktu „išeinantys“ iš savęs, o sykiu tas „išėjimas“ ir jo rezultatai tampa savasties dalykais, suteikiančiais savasčiai naujų bruožų. Tačiau visada jaučiame, kas mes esame, – šitai ypač išryškėja grėsmės ir konflikto aplinkybėmis ar kada pažeidžiamas mūsų orumas.

Visoks tapatumo suvokimas, kaip ir individuali savivoka, prisideda prie tapatumo kaitos, tik šitai ne taip ryškiai pastebima daug lėčiau kintančiame etninės savivokos lygmenyje, kaip individualios savipratos aktuose. Tad galima tvirtinti, kad tapatumai yra santykiški ir sąlygiški. Ypač šitai ryšku, kai įdėmiau pažvelgiame į bendresnius etninius, tautinius bei nacionalinius tapatumus: pasimato įvairios tapatinimosi pagal kalbą, luomus, tikėjimus ir jų variantus, pagal regioninės etninės atminties ypatumus². Tačiau kad ir koks santykiškas yra bendruomeninis, dažnai socialiniu vadinamas tapatumas, jis visada yra tikras, aiškiai jaučiamas ir išgyvenamas. Santykiškumas nenaikina jos tikrumo esmės, kaip kad bando įteigti kai kurie plačiai išplitusio socialinio konstruktyvizmo atstovai, nes žmonių gyvenamasis pasaulis, jo socialinė materija yra žmonių santykių materija, tad jai, kaip objektyviai socialinei tikrovei, esmiškai būdingas santykiškumas. Nors tie santykiai kaitūs, tačiau ne tik kultūrinėje, bet ir individo atmintyje išlieka ir kaitos pėdsakai, ir tų santykių apibrėžtys (plačiai tapatumų formavimosi ir tapatinimosi lygmenys aptarti, Kuzmickas 2012). Visokios savastys yra nepaliaujamai kuriamos, palaikomos ir skleidžiamos. Tačiau ta kūryba vyksta ne savavališkai, o kultūros ir kalbos teikiamais būdais. Ypatingas sparčios tapatumų kaitos metas – dabartiniai, postmoderniaisiais vadinami laikai, kada kapitalistinė globalizacija paskatino sparčią žmonių, kaip darbo jėgos, migraciją, o individualaus tapatumo ugdymas vis labiau paverčiamas jo konstravimu iš rinkai tiekiamų kultūrinių vartojimo prekių (plačiau žr. Rubavičius 2010).

Kad ir kaip suvoktume tapatumo kaitą, apibendrintai kalbant, etninis, bendruomeninis ar socialinis yra tam tikra istoriškai ilgai trunkanti, gimtosios kalbos ir joje nusėdusios istorinės patirties palaikoma sugyvenimo forma. Mūsų atveju – tai įvairius vietoviškus, regioninius etninius lietuviškumus suėmusi ir tautiniu, o moderniaisiais laikais kuriant valstybę nacionaliniu tapatumu pavertusi lietuvybė. Visokia žmonių veikla, žmonių ugdymas, jų bendravimas ir kūryba galima tik per kultūrinę atmintį kultūros teikiamais būdais, apimančiais ir ypač svarbią religinę patirtį. Visada dera turėti omenyje, kad nesama etninių darinių, kurių gyvenimas, socialiniai santykiai, gyvenamoji vietovė nebūtų vienaip ar kitaip sušventinta, o pats gyvenimas nebūtų

² Virginijus Savukynas išskėlė ir aptarė kai kuriuos mūsų lietuvybės sampratoje ir nuovokoje glūdinčius kitiškumo aspektus, susijusius su įvairiose vietovėse vykusiais lietuvių kalbinių bendruomenių tapatinimosi pagal skirtingas konfesijas vyksmais, taip pat istorinių aplinkybių nulemtus kalbinės asimiliacijos ypatumus. Plačiau žr. Savukynas 2012.

išpintas šventų bei šventinių ritualų. Tad kultūra ir jos raiška per kultūrinę atmintį yra socialinių santykių palaikymo ir tvirtinimo būdas, o socialiniai santykiai yra gyvybingas kultūrinės raiškos aspektas. Pasak Catherine Guissan, praeities pateiktis įtvirtina simbolinį universumą, padedantį kurti ir palaikyti socialinius ryšius, kurie reiškiasi kaip *habitus* ar *sensus communis* (Guisan 2013, p. 14). Esminis šį universumą struktūrinantis dėmuo yra visoms visuomenėms būdinga religija. Ji įtvirtina *sacrum* ir *profanum* skirtį, taip pat vertybių hierarchijos pobūdį, visa tai kuria bendresnius pasaulėvaizdžio, pasaulio tvarkos ir pasaulėvokos rėmus bei struktūras, kuriose rutuliojasi socialiniai santykiai. Religinis matmuo išlieka ir sekuliariose visuomenėse, tik jį moderniaisiais laikais įsitvirtinant gamtamokslinėms Apšvietos idėjoms ir žmogaus „išlaisvinimo“ iš visokių prietarų ideologijai, stengiamasi pakeisti kitu pasaulio tvarką palaikančios galios šaltiniu: dieviškoji galia keičiama žmogaus mokslinės ir technologinės visagalybės vaizdiniu, kuriam teikiamas juridinis pobūdis. Žmogus gamtą ir save perkuria mokslo laimėjimais, kitaip tariant, mokslinė pažanga, o visuomenę pertvarko juridinėmis priemonėmis, išsiugdydamas besąlygiško „pavaldumo įstatymui“ nuostatą.

Vietovė, kultūra, tapatumas

Nors vietovės ir kultūros ryšys pastaruoju metu vis labiau traukia tyrėjų dėmesį, tačiau kol kas nėra deramai išskleistas ir aptartas. Svarstant įvairius kultūros aspektus, jos „savybes“, kuriant teorinius kultūros ir kultūrinės atminties modelius, dažniausiai iš akių išleidžiama viena svarbi aplinkybė – vieta ar vietovė. Jau buvo pastebėtas paradoksaliu pavadintas dalykas, kad pripažįstant socialinių ir kultūrinių vyksmų poveikį asmens tapatumo susiklostymui ir raidai, visiškai apeinamas „vietų ir erdvių vaidmuo šiam žmogaus psichologinės raidos aspektui“ (Proshansky, Fabian, Kaminoff 1983, p. 57). Daugelis tyrinėtojų, laikydami vietos reikšmę savaime suprantamu dalyku, palieka ją nuošalyje tolesnių teorinių svarstymų ir nesigilina, kaip vieta veikia kultūros ir kultūrinės atminties sistemoje. Plėtojamos diskusijos apie vietos ir erdvės (*place and space*) sąveikos pobūdį įsivyraujant kapitalistiniams santykiams (Lefebvre 1999; Soja 1995; Harvey 2001) ir tiems santykiams įsitinklinant. Daugelis tyrinėtojų apibendrintai vieta laiko „erdvę, kupiną suteiktos prasmės“ („*space endowed with meaning*“, šitaip apibendrina Lewicka 2008, p. 211), tačiau toks nusakymas reikalauja patikslinimo, kadangi pati erdvė visada yra simboliškai sustruktūrinta ir susieta su įvairaus šventumo sritimis. Jau pačios pasaulio ašys yra esminiai simboliniai pasaulį laikantys „stulpai“. Nėra jokių abstrakčių kryptų, jokio neutralaus viršaus ir apačios skyrimo. Vietos ir erdvės diskusijose ryškėja pastangos konkretinti, kitaip tariant, vietovinti, įžeminti vietą ir priešinti ją abstrakčiai geometrinei erdvei, kuri apima daugybę vietų. Tačiau šis priešinimas netenka pagrindo, atsižvelgiant į pačios erdvės simbolinį struktūriškumą ir erdvę ar pasaulį palaikantį vietovės, kaip pirminio

žmonių egzistavimo pagrindo, vaidmenį. Manytume, kad vietovės sąvoka kaip tik ir nusako tokią geografiškai apibrėžtą ir tarsi savaime iš patirties aiškiai žmonių bendruomenės gyvenimą palaikančią ir to gyvenimo simboliškai įkrautą vietą, su kuria esmingai yra susijusios gimtinės ir gimtosios kalbos sąvokos.

Visos žmonių bendruomenės gyvena konkrečiose savose vietovėse, kurios ir kildina tam tikrą kultūrą ir jai būdingą kultūrinę atmintį. Bevietės gali būti tik ypatingos, tam tikriems tikslams įgyvendinti steigiamos žmonių grupės, sąjungos, partijos, kurių nariais tampa įvairių bendruomenių nariai, tačiau ir joms reikalingi tam tikri geografiniai įsivietinimo „taškai“. Tad pirmiausia – vietovė. Vietovė, kurią mes įpratę vadinti gimtine, svarbi individui dėl daugelio priežasčių. Pirmiausia žmogaus, žmonių bendruomenės ir vietovės ryšys – egzistencinis, nes žmogus gimsta tam tikroje vietovėje, auga ir bręsta tam tikroje vietinėje sociokultūrinėje terpėje. Vietovė kildina ir palaiko individo socialinę aplinką, joje rutuliojasi socialiniai santykiai, ritualai, nusėda kultūrinės kūrybos apraiškos. Vietovėje svarbu jos fizinės aplinkos ypatumai – kraštovaizdis, statiniai – ir toje vietovėje atsiradę gyvenimo bei kultūrinės kūrybos dariniai. Vietovės reikšmės žmogaus tapatumui, jo savasčiai supratimas pirmiausia plito per aplinkos psichologų ir kultūros psichologų darbus, kuriuose buvo įtvirtinta ir iškleista vietos, vietovės tapatumo (*place-identity*) sąvoka. Ta sąvoka kreipia į dvi plotmes – fizikinius vietovės bruožus ir įvietintą žmogaus tapatumą, – kurios veikia viena kitą. Tas dvi plotmes sunku susieti vienoje lietuviškoje sąvokoje, tad *place-identity* galėtume nusakyti kaip vietovės ir įvietintą tapatumus ar vietinį tapatumą (vieta plius vietinis žmogus). Vietinis tapatumas laikomas žmogaus savasties sub-struktūra, kurią sudaro žinija apie fizikinį gyvenamąjį pasaulį, o ta žinija apima prisiminimus, pojūčius, idėjas, vaizdinius, vertybes, simbolius, prasmes, elgesio būdus ir kitus dalykus, kuriuos įcentruoja žmogaus „aplinkos praeitis“ (*environmental past*) – vietovės bei erdvės ir jų savybės, kurios padeda patenkinti žmogaus biologinius, psichologinius, socialinius ir kultūrinius poreikius (Proshansky, Fabian, Kaminoff 1983, p. 59). Svarbus dalykas tas, kad aplinkos praeitis išskaidoma pagal gerų ir skausmingų ar trauminių išgyvenimų „skalę“, nes žmogaus patirtys yra įvietintos ir sukelia jam malonių ar nemalonių prisiminimų.

Esmiškai visuminei vietovės reikšmei, vietovės ir žmogaus ryšiui suvokti pravartu pasitelkti vokiečių filosofo Martino Heideggerio įžvalgas, kurias jis plėtojo, aiškindamas, kad žmogui pasaulis atsiveria konkrečioje jo gyvenamoje vietoje per gimtąją šneką, kuri ir vadintina būtiškąja. Tos atverties vietą įbūtina šventykla, kurioje įsikuria Dievas. Šventykla yra regimas vietovės šventumo pavidalas. M. Heideggeris filosofiškai ir sykiu poetiškai rašo: „Šventovės pastatas jungia ir telkia aplink save į vieną visus tuos kelius ir takus, kuriais vaikščioja gimimas ir mirtis, nelaimė ir palaima, pergalė ir gėda, ištvėrmė ir žlugimas, kuriais eidama kiekviena žmogiška būtybė gauna savąją lemtį. Tų atvirų galimybių svaiginanti erdvė yra šios istorinės tautos pasaulis, iš jo ji išeina ir į jį sugrįžta, vykdydama savo paskirtį“ (Heideggeris 1980, p. 226). Rašyta apie senovės graikus, tačiau turima omenyje ir visos istorinės tautos, nes

tauta save gali jausti ir įsivardyti tik sušventintoje vietovėje gyvenanti žmonių bendruomenė, kurios gyvenamą pasaulį persmelkia iš šventyklos sklindanti šviesa. Toje vietovėje gyvenama ant žemės, kuri ir palaiko gyvenamąjį pasaulį, tačiau palaikydama nepaliojama su juo ginčija atverties ir slėpties ginčą. Ant savų gimtųjų žemių gyvenančioms tautoms atsiveria savi gyvenamieji pasauliai, kuriuose būtis likimiškai apsireiškia gimtąja kalba, jos poetinėje melodijoje bei išstarmėje. Svarbus vietovės apmąstymų atžvilgiu yra šio filosofo plėtotas Ketveriukės (*das Geviert*)³ supratimas, kuriame susiejamos dangaus, pasaulio ir žemės; mirtingųjų, žmonių ir Dievo, dievų sritys. Ši sąvoka kreipia į tokį filosofinio mąstymo atnaujinimą, kuriame sykiu prikeliami pamatinė žmogaus nuovoka, kad jis pats, jo gyvenimas ir savivoka yra esmiškai grindžiama poleminės tų sričių sąveikos, jų atverties ir slėpties žaismės, taip pat primenama ir būtiškoji giminės, gimtosios žemės ir gimtosios kalbos pajautos reikšmė. Būtina turėti omenyje, kad filosofinio mąstymo, kartu ir žmogaus buvimo žemėje atsinaujinimas, pasak Heideggerio, įmanomas tik atsiveriant šventumai ir dieviškumui, kurį technologinis instrumentinis mąstymas išstūmė į užmarštį.

Būtiškoji žmogaus ir vietos sandermė aiškiai išreikšta ir mituose, ir kalboje, kuri kreipia į įprastu žvilgsniu neregimus ir sunkiai apmąstymams pasiduodančius vietas bei žmogaus sąlyčio paribius, kur „žmogus yra savo vietoje“. Mes patys nejučiai, kaip kalba įvietina mūsų gyvenimą, tačiau puikiai suvokiame tikrąją savo vietoje esančio žmogaus vertę. Kalba yra išlaikusi gyvenimo ir vietos sąryšio nuovoką metaforinėje reikšmėje, nusakančioje žmogaus gyvenimo autentiškumą, likiminį tikrumą. Sunku ar net neįmanoma įsivaizduoti žmones, kurie niekaip neskirtų „vietinių“ nuo „atvykėlių“ ar „nevietinių“. Visų tautų mitai vienaip ar kitaip nupasakoja tų tautų gyvenamas aplinkas – kalnus, lygumas, dykumas ar jūras. Todėl visokie tapatumai pirmiausia rutuliojasi kaip įvietinti ar vietiniai tapatumai, kuriuos nulemia vietinis, gimtosios kalbos pagrindu susiklostęs bendruomeniškas sugyvenimas su vietoje. Pirminė tapatumo savikūros medžiaga yra gimtieji namai, vietovės vaizdai ir artimųjų šnekėjimas, kitaip tariant, giminės vaizdas ir garsas. Tik vėliau įsijungia rašytinis pasakojimas, kuris išplečia kultūrinę atmintį, ugdo kūrybinę vaizduotę, teikia kritinės savirefleksijos įnagius, reikalingus savajam unikaliai individualumui puoselėti ir suvokti. Visokie etnokultūriniai tapatumai pirmiausia yra vietiniai, kadangi juos palaiko sugyvenimas su kitais žmonėmis ir su konkrečia vietoje, o tautinis ir nacionalinis tapatumas iš įvietinto išauga į įteritorintą.

Sugyvenimą su kitais žmonėmis grindžia tam tikras giminės, klanų, genties ar tautos tapatumas bei tų tapatumų dermė, kai tapatinimosi jausena į „mažesnius“ lokalius, vietoviškus tapatumus įsitraukia didesnių tautinių bei nacionalinių tapatumų bruožus. Tad sugyvenimas su vieta yra esmiškai susijęs su sugyvenančiu tapatumu, kurį

³ Vėlyvajame savo kūrybos tarpsnyje vis labiau atsidėdamas Ketveriukės apmąstymams ir jos išskleidimui, su šia sąvoka Heideggeris siejo galimybę tokio įvykio, kuriame atsinaujintų filosofinis mąstymas, iš pačios Vakarų filosofijos esmės atsigrįžtant į Būtį. Pagrindiniai tų apmąstymų tekstai sutelkti jo *Rinktinių raštų* (*Gesamtausgabe*) 7, 9, 12 tomuose.

tvirtina ir palaiko kultūra ir kultūrinė atmintis. Todėl kultūra savo kilme ir tikslingumu visada yra *vietoviška*, visada yra išsisknijusi. Kaip ir asmeninio tapatumo, savasties ugdymas(is). Savos gyvenamosios vietovės gynimas suvoktinas kaip savojo tapatumo saugojimas: užpuolėjas, įsiverždamas į gyvenamąją vietovę, pažeidžia bendruomenės, o sykiu individualų tapatumą, ir atkurti tapatumą galima, tik išvežant užpuolikus iš jų užimtos gimtosios vietovės. Vietinės kultūros saistosi į bendresnes, galop – tautines kultūras, apimančias daugybę vietoviškų, su tarmėmis suaugusių kultūrų ir subendrinančias jas tam tikru tautos gyvenamos teritorijos ir bendrinės kalbos pagrindu. Svarbus tokio subendrinimo veiksnys yra istoriniai ar mitiniai kilmės, taip pat tam tikrus istorinius įvykius nušviečiantys pasakojimai, išplečiantys mūsų minėtą simbolinį universumą. Galingiausias bendrinantis veiksnys visada yra valstybės kūrimas ir valstybinė kultūros bei švietimo politika. Susikūrus nacionalinėms valstybėms, kurios stiprinamos pilietinant tautiškumą ir tvirtinant nacionalinį tapatumą, taip pat plėtojant jam reikalingą kultūrą ir kultūrinę atmintį, subendrintas kultūrinis vietoviškumas išsiplečia – jis apima valstybės teritoriją⁴ ir tampa svarbiu valstybingumo atributu. Nacionalinė kultūra jau yra teritorinė, o savos, tėvyninės teritorijos pajauta ugdoma kaip svarbus patriotinės valstybingumo jausenos dėmuo. Kultūra tvirtina tautos, valstybės ir teritorijos ryšį taip, kad jis būtų suvokiamas kaip esminis besąlygiškas egzistencinis ryšys, kuris puoselėtinas visomis istorinėmis aplinkybėmis. Suprantama, šitaip nusakomas pamatinis nacionalinės kultūros tikslingumas, nes įvairūs kultūros segmentai bei sritys gali veikti ir santykinai savarankiškai pagal tam tikrus politinius prioritetus ne tik palaikydami ar stiprindami šitą ryšį, bet ir jį silpnindami.

Lietuvybė ir Kitas kuriantis moderniai Lietuvos valstybei

Lietuvių tauta išgyveno nepaprastai sparčią etnokultūrinio tapatumo kaitą ir raidą XIX a. pab. – XX a. pr. stiprėjant tautinei savimonei ir didėjant ryžtui siekti savo valstybingumo. Šis tarpsnis įvardijamas tautinio Atgimimo metais, kada nedidelio išsilavinusios šviesuomenės būrelio pastangomis, platinant carinės valdžios persekiojamą lietuvišką spaudą, kultūrinei ir politinei kūrybai bei raiškai buvo pažadinta lietuvių valstietija (plačiau žr. Subačius 1999; Balkelis 2012). Tautos žadintojų darbas paskatino modernios lietuvių tautos iškilimą ir jos valios kurti savo valstybę apraišką. Kaip tik tuo metu vyko nepaprastai intensyvus kultūrinės atminties prikėlimo ir formavimo darbas, skleidžiant tautą vienijantį, jos istoriškumą ir europinę reikšmę liudijantį, taip pat gimtąją lietuvių kalbą iškeliantį istorinį pasakojimą. Tas pasakojimas ir juo grindžiamos naujos lietuvių kultūrinės kūrybos gairės pirmiausia buvo nukreiptos ir

⁴ Teritorijos ir teritoriškumo supratimas pastaruoju metu iškilo kaip svarstytinas mokslinių tyrimų dalykas. Tuos tyrimus ypač paskatino Europos Sąjungos susikūrimo ir plėtros vyksmai, kurie iškelia ir naujas tautinio bei kultūrinio apsisprendimo, taip pat tokio apsisprendimo taikymo problemas. Plačiau žr. Dembinska, Maracz, Tonk 2014; Stefanova 2014.

sutelktos esminiam – kultūrinio ir politinio atsiribojimo nuo lenkybės veiksmui, kurį dera suvokti ir kaip savo atskirumo, ir kaip išskirtinumo tvirtinimą, siekiant pasinaudoti susiklosčiusiomis istorinėmis aplinkybėmis atgauti (ar įgauti) valstybingumą. Teko vaduotis iš dviejų galingų politinių bei kultūrinių Rusijos ir Lenkijos pančių. Istorija parodė, jog daugiausia sunkumų, kuriant nepriklausomą valstybę ir tvirtinant bei skleidžiant lietuviybę, kėlė Lenkijos valstybė, jos politinis elitas ir lenkybė, nuo kurios reikėjo kultūriškai atsiskirti pačioje Lietuvoje. Atsiskyrimas buvo labai keblus dėl to, kad didžioji dalis vietinio kultūrinio, politinio ir ekonominio elito buvo sulenkėjusi ir tapatinosi su politine lenkų tauta. Didelė dalis ir tautinį Atgimimą skatinusios lietuvių šviesuomenės sąmoningai apsisprendė „išeiti“ iš lenkakalbės ir lenkų rašto kultūros ir atsidėti lietuviškai kultūrinei kūrybai.

Lietuvos valstybės kūrimąsi ir lietuvių tautos telkimo darbą sunkino lietuvių miesto bendruomenės stoka. Rusijos imperijos sudėtyje atsidūrusios Lietuvos žemės buvo pats periferinis kapitalizmo sistemos regionas, todėl kapitalistiniai santykiai ir su jais susijusi industrializacija bei urbanizacija Lietuvoje vėlavo. XIX a. antrojoje pusėje prasidėjęs tautinis Atgimimas buvo valstiečių tautos, kurios kultūrinėje atmintyje vyravo kaimo kraštovaizdis, tradicijas aiškinantys pasakojimai bei legendos, sąmonėjimo ir kultūrėjimo vyksmas. Pagal valstiečių mentalitetą išskirtinė Kito figūra yra miestas ir miestietis. Išvyka į miestą, dažniausiai – turgų, didelis įvykis. Juolab kad miestas ir miestietis didžia dalimi buvo ir kitakalbis. Miestas – tai jau visai kitokia aplinka – mūrinė, svetima, kurioje verda visai kitoks, nelabai suprantamas gyvenimas. Iškalbingas yra apibendrinantis miestų ir jų gyventojų sudėtį tyrusio istoriko Zigmanto Kiaupos teiginys: „Lietuvos miestų gyventojai visada buvo daugiakalbiai. XIX a. pradžioje juose vyravo lenkiškai, žydiškai kalbantys. XX a. pradžioje jau aiškiai pastebimi ir lietuviškai kalbantys miestų gyventojai, mažesniuose miestuose jų gal jau buvo dauguma“ (Kiaupa 2007, p. 38). Nors pramonės raida į miestus ginė vis daugiau lietuvių, tačiau jiems sunku buvo lygiomis teisėmis bendrauti su tomis bendruomenėmis, kurios mieste gyvavo šimtmečius ir kurios buvo išsiugdžiusios miestiško gyvenimo gebėjimus. Dera turėti omenyje svarbią aplinkybę: Lietuvos valstybė kūrėsi be dviejų didžiųjų kultūrinių, ekonominių ir bendruomeninių centrų – be Vilniaus ir Klaipėdos miestų bei kraštų. Atsikuriančios nepriklausomos valstybės sostine, taip pat ir jos „istorinės erdvės centru“ tapo Kaunas, tačiau egzistenciškai ir kultūriškai buvo išgyvenamas ir kitas valstybingumo centras – Vilnius, įgavęs likiminio miesto bruožų. Lenkų okupuoto Vilniaus vaizdas ilgam įsitvirtino kultūrinėje atmintyje kaip agresyvaus lenkiškojo Kito įvaizdis, juolab kad Lenkijos valstybės politika atkurtos Lietuvos atžvilgiu buvo perdėm nedraugiška iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios.

Apsisprendimo teisės subjektu pripažįstama tik tauta, kuri turi aiškiai išreikštą ir pagrįstą savo valią. Pagrindas – istorinis pasakojimas ir istoriškai gyvenamos žemės, į kurias gali pretenduoti savo valstybingumą įgyvendinanti tauta. Lietuvių tautai tekusią išgyventi istorinių aplinkybių keblumas ir net paradoksalumas ryškėja Kazio Pakšto

svarstybose: „Kai prezidentas Wilsonas prabilo apie tautų (nacijų) apsisprendimą ir apie projektuojamą „*League of Nations*“ (Nacijų Sąjungą), tai jis, kaip ir kitų valstybių diplomatai, suprato naciją kaip valstybę, jungiančią po ta pačia vėliava daugelį įvairių tautybių. Kitaip jį suprato galingesnių pavergtos tautos. Baltijos rytinių pakraščių tautos suprato, kad galinga Amerikos respublika autorizuoja jų atsiskyrimą nuo Rusijos, nes skirtingos jų kalbos, etnologinė sudėtis, aukštesnė ir savotiška jų liaudies kultūra ir laisvės troškimas sudaro iš jų ne tik atskiras nacijas, bet ir valstybes. <...> Žodžiu, naujai atbundančios tautybės ir mažiau ar daugiau subrendę nacijos buvo jau pasiruošę skaldyti valstybes ir manė jos, kad net Wilsonas joms pritaria, o už jo nugaros visa galinga Amerika. Tačiau Wilsono apaštalavimas buvo taikomas tik Austro-Vengrijos monarchijoj gyvenančioms tautoms, ypač serbams, čekams ir rumunams, nes jomis pasiremiant galima buvo sunaikinti savo priešą. Iš Rusijos tautų nacijomis ir valstybėmis žadėta paskaityti tik tas, kurias tokiomis paskaitys pati Rusija (Lenkiją ir Suomiją)“ (Pakštas 1929, p. 62). Tad apsisprendimo teise būtina gebėti ir pajėgti pasinaudoti.

Atkūrusi savo valstybę lietuvių tauta ėmėsi tvirtinti lietuvybę kaip nacionalinį tapatumą. Kaip jau minėjome, pirmiausia reikėjo vienaip ar kitaip atsisaistyti nuo tos politinės tautos, kuri ilgą laiką etnokultūrinę lietuvių tautą laikė lenkų tautos dalimi – lietuviškai kalbančia liaudimi. Ta liaudis įgauti lietuvių politinės tautos pavidalą galėjo tik lietuvių kalbos pagrindu atsiskirdama nuo lenkų politinės tautos. Atsiskirdama ji atskirtį turėjo versti tapatinimosi, santalkos priemone. LDK politinė tauta buvo aukštųjų valdančiųjų luomų lenkakalbė bendruomenė. Tiems luomams buvo priskiriami bajorai, dvasininkai ir miestelėnai. Luominio tapatinimosi saitai buvo nepaprastai stiprūs ir savaime suprantami, todėl *lietuvio* ir *lenko* skirtis buvo suvokiama vien kaip kilmės vietos ir jos liaudiškos aplinkos bruožas *lenkiškojo* tapatumo plotmėje: „LDK dvasininkų, bajorų ir iš dalies miestiečių luomų žmonės sena tradicija vadinosi *lietuviais*, tačiau iš tikrųjų jie jau buvo politinės lenkų tautos subtauta. Lietuvoje *lietuvio* ir *lenko* etnonimai nesudarė nė jokios priešpriešos, jie imti tiesiog painioti“ (Merkys 2005, p. 36). Lenkiškajam tapatumui liaudiškieji įvairiakalbiai tapatumai parūpo tik XIX a., įsisiūbavus modernizacijos vyksmams ir po Prancūzų revoliucijos pasikeitus valdžios legitimavimo pobūdžiui. Nuvertus kilmingųjų luomų valdžią, kurią ir legitimavo kilmingumas, į politinę areną išėjo įvairiakalbės liaudys, kurios greitai virto tautomis, tapusiomis valstybinės valdžios teisėtumo šaltiniu. Valdantieji luomai savąsias liaudis į politinės tautos „kūną“ įjungdavo kalbos ir tikėjimo pagrindu, o kitakalbiai neišvengiamai turėjo vienaip ar kitaip asimiliuotis. Lenkų liaudis pilietines teises įgavo įtraukta į politinę lenkų tautą. Neišvengiamai arši tapo kova dėl kitakalbių liaudžių, kurios modernėjimo vyksme ėmėsi tautinės savimonės ugdymo ir siekė susikurti savas valstybes. Tos „liaudys“ gyveno konkrečiose teritorijose, kurias kartu su gyventojais buvę valdantieji luomai siekė įjungti į savo valdymo sritį, o vėliau – į valstybės teritoriją. Lenkų vykdyta kultūrinė ir religinė polonizacija nėra išimtis. Kituose Europos regionuose vyko savos kovos ir asimiliacijos. Tad lenkiškasis Kitas buvo ir yra ne

koks istorinis kuriozas ar lietuvių trumparegiško nacionalizmo, kaip dažnai jį pavadinama įvairių pakraipų „pažangiečiai“, gaminys, o įsisąmoninta istorinė būtinybė atsiriboti nuo lenkų politinės tautos, suvokiant ją kaip kitą tautą, su kuria turi saistyti jau ne tautos ir subtautos, o lygiaverčiai kaimyniniai dviejų savas valstybes kuriančių nacijų santykiai. Lenkiškasis Kitas apima daug aspektų, kurie vienaip ar kitaip subendrinami istoriniais pasakojimais apie Lietuvos valstybės sunykimą Abiejų Tautų Respublikoje, lietuvių lenkinimo vyksmą, taip pat ir skaudžiai įsirežusią į kultūrinę atmintį Vilniaus okupaciją, tas Kitas išlieka kaip tam tikras žiūros taškas ir vertinant šių dienų santykius su Lenkija, taip pat vietine lenkakalbe etnokultūrine bendruomene.

Nacionalinio tapatumo kūrimo ir tvirtinimo aplinkybės dera suvokti kaip didžiulius egzistencinius iššūkius, su kuriais buvo sėkmingai susitvarkyta. Tas aplinkybės atskleidžia kai kurie 1923 m. surašymo duomenys. Valstybėje tuo metu buvo surašyta 2 028 971 žmogus. Miestuose gyveno 14,9 proc. žmonių. Pažymėtina esminė surašymo pagal tautybes nuostata: „pačių gyventojų tautinis apsisprendimas – kuo kiekvienas save laiko“ (*Lietuvos gyventojai* 1926, p. XXXIV). Tautinė sudėtis buvo tarsi palanki lietuvybei tvirtinti: lietuvių dauguma (83,88 proc.) ryškiai stelbė tautines mažumas – žydus (7,58 proc.), lenkus (3,23 proc.), rusus (2,49 proc.), vokiečius (1,44 proc.), latvius (0,73 proc.). Tačiau kitoks vaizdas glūdėjo miestiečių tautinėje sudėtyje. Miestuose lietuvių gyveno tik 57,1 proc., o žydų – 32,2 procento. Miesteliuose tas pasiskirstymas buvo jau kiek palankesnis lietuviams – 66,4 ir 28,7 procento. Vis dėlto kai kuriuose apskričių centruose labai aiškiai matyti išsiskaidymas į dvi ar daugiau bendruomenių. Tad akivaizdu, kad miestų ir miestelių bendruomenės buvo bent jau dvitautės su savais tikėjimais, tradicijomis ir kultūrinės kūrybos nuostatomis bei tikslais. Suprantama, ir ekonominiais ryšiais. Galima tvirtinti, kad miestuose vyravo skirtingų bendruomeninių gyvenimo būdų dermė, kuriai buvo būdinga savita regima urbanistinė raiška. Kadangi žydai jau LDK laikais buvo priskiriami miestiečių luomui, jų kolektyvinė atmintis siekė gilesnius laikus ir miestieško gyvenimo gebėjimai buvo gerokai labiau išlavinti nei lietuvių bendruomenės.

Principas „kuo kiekvienas save laiko“ formavo aišką *sugyvenimo* nuostata grindžiamą valstybės politiką etnokultūrinių bendruomenių atžvilgiu. Ta nuostata ne neigė, o savaip padėjo įtvirtinti politines valstybines lietuvybės, tad ir nacionalinio tapatumo kūrimo, stiprinimo ir sklaidos gaires, kurios buvo suvokiamos kaip pirmaeilis uždavinys. Būtina atsižvelgti į tai, kad šį darbą nepaprastai sunkino agresyvūs Lenkijos veiksmai, kurie vienaip ar kitaip veikė ir Lietuvos etnokultūrinių bendruomenių bei kitataučių savijautą. Atbundančiai ir valstybingumo ėmusiai siekti lietuvių tautai teko sunkūs išbandymai, nes kaimyninių tautų aplinka nebuvo palanki jos siekiams: „Lietuviai, kitų laikomi jau moritūri (mirsimieji), atgavę žadą, pasijuto apsiausti karingo vokiečių, rusų ir lenkų nacionalizmo“ (Smetona 1931, pratarmė; plačiai prezidento A. Smetonos įvairialypė veikla kuriant nacionalinę valstybę ir tvirtinant lietuvybę išskleidžiama, Liekis 2013). Dar ilgai buvo jaučiamas ir kultūrinių kūrybinių lietuvybės

stiprinimo ir sklaidos galių stygius. Lietuvos tarpukario raida rodo, kokia veiksminga visuomeninės sąmonės formavimo požiūriu buvo lietuviybės tvirtinimo politika, kurios pagrindines gaires suformulavo ir nuosekliai siekė įgyvendinti prezidentas Antanas Smetona: „Vieningas tautiškos linkmės turi būti auklėjimas mokykloje, visose valstybės ir visuomenės įstaigose, visame kultūrinių organizacijų tinklo bendravime“ (Smetona 1935, p. 329). Atkreiptinas dėmesys, jog tose politikos gairėse pradedama nuo mokyklos, kuri ir suvokiama kaip pagrindinis nacionalinio tapatumo, lietuviybės tvirtinimo veiksnys. Tačiau pats A. Smetona, kaip niekas kitas, puikiai suvokė, koks sunkus yra lietuviybės darbas ir dėl kokių priežasčių. Jam tarsi savaime aišku buvo, jog esame daug nustoję „lietuviškos kilmės pajėgų“, todėl „kas kituose kraštuose savaime suprantama, tai Lietuvoje, deja, dar abejojama“, o abejojama ne tik dėl menko kultūrinio bei politinio akiračio, bet ir dėl to, „kad dar toli gražu ne visų lietuvių sąmonė tautiška“ (ten pat). Visuomeninė sąmonė niekaip negalėjo būti tautiška jau vien dėl to, lietuviybė tvirtėjo kaimiškosios bendruomenės, kitaip tariant, vietinių lokaliųjų bendruomenių pagrindu, o miestuose ir miesteliuose gyveno didelės žydų bendruomenės su savo ilgaamžė kultūrine atmintimi ir urbanistinio ekonominio gyvenimo patirtimi.

Iškeltas tautinės valstybės ir lietuviybės stiprinimo tikslas nestelbė etnokultūrinių mažumų, juolab neteigė būtinumo asimiliuoti ar asimiliuotis – jis buvo grindžiamas mažumų teisių puoselėjimu, jų kultūrinio tapatumo ugdymu. Ir bendra politinė – teisingumo siekio nuostata. Šitai ryšku ir švietimo politikoje. A. Smetona atmeta visokias rasistines, didvalstybines, imperialistines idėjas, teisinančias vienu tautų viešpatavimą ir nužeminančias kitas tautas bei žmones. Jis ypač paryškina, kad Lietuvoje „tautinės mažumos *ne svetimšaliai*, o savi piliečiai, *ne svetimtaučiai*, o *kitataučiai*“ (ten pat, p. 342). Labai aiški sąmoninga, toliaregiška ir politiškai visiškai šiuolaikiškai skambanti mintis, o sykiu ir pastangos tarsi natūralią daugeliui žmonių tapatinimosi *savas* ir *svetimas* skirtį, kuri įtaigoja tam tikrą susipriešinimą su svetimais, keisti kitokia skirtimi: visi mes *savi*, tačiau *kitokie*. Šitai dera laikyti esminiu lietuviškojo požiūrio į Kitą bruožu. Stiprinant lietuviybę sykiu puoselėjami ir santykiai su kitais, kuriems Lietuva taip pat yra sava ar gimtinė. Tie kiti yra savo gimtosiomis kalbomis kalbančios ir savo kultūrinį tapatumą puoselėjančios etnokultūrinės ar tautinės bendruomenės. Tokia politinė nuostata buvo įgyvendinama miestuose, kur kartu gyveno ir sugyveno kelios tautinės bendruomenės. Vilniaus krašto okupacija išplėšė iš Lietuvos lenkų bendruomenę, tačiau miestų ir miestelių kraštovaizdis buvo neįsivaizduojamas be sinagogų ir žydų, taip pat rusų stačiatikių bendruomenės. Apibendrinant ano meto lietuvių politikų ir filosofų mintis apie Lietuvą kaip didžiųjų geopolitinių galių ir civilizacijų sandūros vietą, galima tvirtinti, kad Kitam būdingi keturi esminiai dėmenys – lenko, ruso, vokiečio ir žydo. Pirmieji trys susiję su geopolitiniais ir civilizaciniais vyksmais ir sykiu su vietinių etnokultūrinių bendruomenių santykiais, o ketvirtajam būdingas vien vidinis atskirtumas ir kitoniškumas. Lenkui ir vokiečiui būdinga ir konkretus vietovinis aspektas, o rusas ir žydas, nors ir vietinis, tačiau nėra įvietovintas.

Lietuviškojo nacionalizmo bruožai

Aiškinantis vietovės ir bendruomeninio tapatumo, taip pat kultūros ir tapatumo ryšius, nedera išleisti iš akių ir tapatinimosi jausenos, kuri išsiugdo žmoguje kaip esminis jo tapatumo sandas. Pirminė tapatinimosi struktūra įtvirtinama bendraujant su *namiškiais*, ir vėliau ji apima vis didesnę tapatumo – bendruomeninio, etnokultūrinio, tautinio – „sritį“. Kuriant modernią Lietuvos valstybę etnokultūrinio pobūdžio bendruomeninė tapatinimosi jausena greitai stiprėjo virsdama tautine ir galop nacionaline, kuriai jau būdinga sava, valstybės vidaus ir kultūros politikos, taip pat tarpvalstybinių santykių kreipiamą raida. Tapatinimosi jausena – tai modernių laikų nacionalizmas, kurio esama įvairiausių atmainų – nuo gimtinės ir tėvynės meilės, pasiaukojimo jos labai per aiškiai suvokiamą niekam negrasantį, bet valstybę ginti pasiryžusį patriotišką nacionalizmą iki agresyvaus šovinistinio ar rasistinio nacionalizmo. Nacionalizmo reiškiniui skirta gausybė knygų ir straipsnių, tad čia apsiribosime išskėlę kelis esminius jo bruožus, kreipdami dėmesį į lietuviškąjį nacionalizmą. Dauguma tyrinėtojų sutaria, kad nacionalizmas yra būtinas sociopsichologinis nacionalinių valstybių kūrimosi ir jų palaikymo veiksnys. Tačiau skiriasi nuomonės dėl nacionalizmo iškilimo ir susiformavimo tarpsnio. Vieni laiko nacionalizmą modernybės reiškiniu, o kiti aiškina nacionalizmą esant etninės tapatinimosi jausenos atmaina, kadangi visoms valstybėms, taip pat ir imperijoms, buvo būdingas etninis centruotumas; „tautinės valstybės pasauly egzistavo tūkstantmečiais“ (Gat 2013, p. 132). Suprantama, modernusis nacionalizmas turi savų bruožų, kadangi jis rutuliojosi intensyvaus tautinių valstybių kūrimosi metu kapitalistinių santykių pagrindu, kitaip tariant, modernusis nacionalizmas yra modernųjų laikų kapitalizmo pasaulinės sistemos bruožas.

Teorinius požiūrius bei diskusijas nacionalizmo klausimu labai veikia istorinė XX a. pasaulinių karų, genocidų ir Holokausto patirtis, kuri suformavo bendresnį požiūrį į nacionalizmą kaip į pagrindinį visų baisybių kaltininką ir visokiomis politinėmis bei kultūrinėmis, taip pat ideologinėmis priemonėmis išgyvendintą blogį. Pastarąjį požiūrį įtvirtinti padėjo darbai tų istorikų (E. Gellneris, E. Hobsbawmas ir kt.), kurie išgyveno Holokausto tragediją ir stengėsi įtvirtinti naują istorinių tyrinėjimų programą, kuri būtų grindžiama nacionalizmo atmetimo, jo trynimo iš visuomeninės sąmonės ir ypač iš politikos nuostata. Šiuo požiūriu būdinga yra didžiulį poveikį istoriniams modernųjų laikų tyrinėjimams dariusio E. Hobsbawmo nuomonė, kad „bendra *vieno*, išskirtinio ir nekintamo etninio, kultūrinio ar kokio kito tapatumo samprata yra pavojinga smegenų plovimo atmaina“ (Hobsbawm 1996, p. 1067). Europos Sąjungos plėtros politika kaip tik ir grindžiama tokio įtarumo nacionalizmui, nacionaliniams klausimams ir tautiniams tapatumams nuostata, kildinančia politines šių dalykų marginalizavimo ir „trynimo“ gaires bei programas, tarp jų ir naujos bendros Europos istorijos naratyvo kūrimą (plačiau žr. Rubavičius 2009). Todėl nacionalizmas kaip valstybių gyvenime svarbus konsoliduojantis, taip pat tautos sąsąją su valstybe

palaikantis veiksnys visai „išgyvendinamas“ diegiant pilietiškumo, kaip žmogui ir jo savasčiai svarbiausios politinės vertybės, supratimą ir pajautą, o sykiu nacionalizmą dekonstruojant šiuolaikiniu patriotiškumu, kuriame išnyksta ir šiuolaikiniam žmogui netinkamomis atgyvenomis laikomi etnokultūrinio tapatinimosi „relikvai“.

Gana dažnai sunku prasiskverbti pro dekonstrukcinio argumentavimo „trinant“ etnokultūrinės prigimties nacionalizmą brūzgynus, tačiau prasibrovęs vėlei išvysti tą patį niekaip neįmanomą apeiti klausimą – kokia jausena istoriškai saistė žmones į veiksmingas etnines bendruomenes? Kitas, paaštrėjusios europinės geopolitikos sąlygomis vis labiau politikus neraminantis klausimas yra toks: ar įmanoma veiksminga pilietinio patriotiškumo jausenos suburta europine save vadinanti bendruomenė ir ar tokia išvalstybinta ir išnacionalinta bendruomenė, europinė ar Europos liaudis, bus pajėgi atlaikyti nacionalistinių kaimynių ir pasaulinių imperijų spaudimą savo deklaruojamais liberalios demokratijos principais. Nesiimsime šitų klausimų gvildinti, tik pasvarstysime kai kurias nacionalizmo ir patriotiškumo sąsajas. Didžiuma tyrinėtojų sutaria, kad nacionalizmas ir patriotiškumas yra glaudžiai susijusios, kai kada ir neatsiejamos nacionalinio tapatumo apraiškos. Nacionalizmas, kaip ir patriotiškumas, suvokiamas kaip stipraus emocinio ryšio su savo tauta ar nacija palaikymas ir kultivavimas, o tas ryšys išgyvenamas kaip esminis individo savasties sandas. Tačiau dalis tyrinėtojų linkę skirti nacionalizmą ir patriotiškumą pagal kritinės savistabos galią: nacionalizmu įvardijamos nekritiško savosios tautos ar nacijos iškėlimo, garbinimo jausenos, kurios siejamos su politinio autoritariškumo tvirtinimu, o patriotiškumu laikomos kritiniu požiūriu į savuosius, taip pat į politinio autoritariškumo apraiškas jausenos. Negalima neigti, kad įvairaus „kaitrumo“ nacionalizme įvairuoja tokių bruožų sankabos, tačiau nederėtų su blogosiomis savybėmis nuvertinti viso nacionalizmo. Nacionalizmui priskiriamas polinkis žeminti kitas etnokultūrinės ar tautinės bendruomenes, apskritai Kitus, o patriotiškumui – tolerantiškumo ir demokratiškumo bruožai (plačiau žr. Blank, Schmidt 2003). Vis dėlto pripažįstama abu šiuos reiškinius kylant iš nacionalinio tapatumo, o juk nacionalinį tapatumą kaip tik ir kuria etnokultūrinio tapatinimosi jausena. Tačiau nedera pamiršti, kad ir kritiškas požiūris į savuosius nepanaikina Montserrat Guibernau įžvalgos, kad visoms tautoms būdingos tam tikros savybės, kurios daro jas ypatingas ir savaip „viršesnes“ ar „geresnes“ (*superior*) už kitas (Guibernau 2004, p. 137). Tas „viršumas“ nebūtinai nukreipiamas prieš kitas tautas ar pasitelkiamas kitoms tautoms žeminti – tokią jauseną dažniausiai skatina savų tikslų siekiantys politiniai lyderiai, susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms. Ypač tai būdinga imperinės, taip pat imperialistinės patirties sukaupusioms nacijoms.

Iškeltos ir aptartos nacionalizmo savybės padeda geriau suvokti esminį lietuviškojo nacionalizmo ypatumą – jis buvo nukreiptas savam tautiniam tapatumui bei valstybingumui stiprinti ir niekada nebuvo pasitelktas svetimoms teritorijoms užgrobti ar kitoms etnokultūrinėms bendruomenėms engti. Šiuo atžvilgiu jis ryškiai skyrėsi ir skiriasi nuo lenkiškojo nacionalizmo, kuris lietuvių ir Lietuvos valstybės

atžvilgiu reiškėsi kaip šovinistinis, didžialenkiškas imperializmas, įsispaudęs ne tik politinio elito mentalitete, bet ir tautos kultūrinėje atmintyje⁵. Šitas jo pobūdis buvo tarsi savaime aiškus ano meto politikams ir kultūriniam Lietuvos elitui. S. Šalkauskis jau 1923 m. pranašingai įspėjo, kad Lenkija, „savo imperialistiniu užsimojimu užgavusi iki gyvam kaului beveik visas kaimynines tautas, negali nesusilaukti savo istorinės Nemezidos“, nes „per jos galvą tiesia sau draugiškas, o jai grūmojančias rankas vokiečiai ir rusai“ (Šalkauskis 1933, p. 95). Jis nurodė esminę lenkų istorinę klaidą, nulėmusią tokius santykius su kaimyninėmis tautomis, su kuriomis ją ilgai siejo glaudūs istoriniai ryšiai: „atgavusi nepriklausomybę lenkų tauta <...> faktinius istorinius santykius palaikė juridiniu pagrindu imperialistinėms savo užgaidoms vykdyti“ (ten pat). Imperializmas nusakomas kaip „nusižengimas prieš prievolę mylėti kitas tautas“, todėl „kovoti tiek su savo tautos, tiek su kitų tautų imperializmu sudaro ne tik teisę, bet ir prievolę kiekvienam tikram patriotui“ (ten pat, p. 94). Tad Lietuvos politinėje kultūroje labai aiškiai regėti principinė sugyvenimo ir su vidiniu, ir su išoriniu Kitu nuostata, kylanti iš kultūros ir kultūrinės atminties prigimties.

Lietuviškasis nacionalizmas ar nacionalistinis patriotiškumas kaip tik ir buvo grindžiamas sugyvenimo ir meilės saviems bei kitiems principu. S. Šalkauskis, kurio mintys apie tautos ugdymo uždavinius ir tokio ugdymo pobūdį veikė ne tik besiformuojantį kultūrininkų sluoksnį, bet ir politikus, taip pat ir prezidentą A. Smetoną, aršiai pasisakydamas prieš „agresyvųjį nacionalizmą“ iškėlė meilės jausmo svarbą, apvalytam nuo agresyvumo nacionalizmo turiniui teikdamas patriotizmo reikšmę ir nusakydamas ją kaip meilę tautinei individualybei. Tačiau ta meilė susiejama su išmintimi, morale bei dorove ir visuotinio žmonių dvasinio turinio nuovoka. Todėl išplėstiniame patriotizmo nusakyme iškeliamas ir patriotinio ugdymo idealas, kuris suvoktinas kaip žmogaus dvasinio tobulėjimo programa. Patriotas ne tik išmintingai myli savo tautos individualybę, bet ir siekia savo tautai moralinės didybės ir individualiąją tautinę lytį sieja su visuotiniu žmonių dvasios turiniu (ten pat, p. 89). Filosofo mintys buvo pasitelktos ugdant jaunąją kartą. Išmintingos meilės iškėlimas jau tarsi savaime neigia visokį agresyvumą ir nepakantumą kitų tautų atžvilgiu. Pagrįsta tvirtinti, kad lietuviškasis nacionalizmas, nors ugdytas autoritarine įvardijamos politinės sistemos aplinkoje, yra glaudžiai susijęs ne su tautos vado ar vadinamosios „valdžios vertikalės“ garbinimu, o su pasiaukojančiu patriotiškumu, ugdomu meilės savai tautai, žemei, gimtinei, istorijai ir kalbai pagrindu. Atkreiptinas dėmesys į lietuviybės formavimąsi tyrinėjančio Pauliaus Subačiaus išvadą, išsakytą studijoje apie Antaną Baranauską: jo poezija „ugdė šiandienos Lietuvos pirmtakų kartą, kuriai praeities apgailejimas ir gimtosios kalbos grožio pojūtis neatskiriamas nuo pasipriešinimo

⁵ Toks lenkiškasis Kitas – agresyvus, negailestingas mažesnėms kaimyninėms, vadinamųjų paribių tautoms, su kuriomis siejo kelių amžių bendro gyvenimo patirtis, įsispaudęs ir į baltarusių kultūrinę atmintį: „Prisiminkime Vakarų Baltarusijos prijungimą prie Lenkijos XX amžiaus tarpukario laikotarpiu: viskas, kas baltarusiška, ten buvo taip naikinama, kad net bolševikai tam neprilygo“ (Akudovič 2007, p. 41).

ideologijos“ (Subačius 2010, p. 108). Priešinimosi nutautinimui, pavergimui, gimtosios kalbos draudimui, o moderniais laikais – polonizacijai ir rusifikacijai. Visas šias svetimųjų valdžios apraiškas lietuvių tautai teko patirti ir išgyventi.

Vietoj išvadų

Įsibėgėjusi ekonominė ir kultūrinė globalizacija, taip pat ekonominė, politinė ir kultūrinė eurointegracija, kurioje vis labiau ryškėja kuriamo regioninio kosmopolitiško kvazifederacinio darinio gairės, paskatino tam tikrus nacionalinių ir tautinių kultūrų „atsakus“, kurių ženklas yra ir stiprėjančios įvairių tautų nacionalinių jausenų apraiškos, ir tyrėjų atsigrėžimas į dar visai neseniai tarsi primirštas tautinio bei kitokių bendruomeninių tapatumų ir nacionalizmų problemas. Dėl globalizacijos ir eurointegracijos veiksnių menkėjant valstybinėms bei konstitucinėms galioms ir vis labiau iš politikos nykstant suverenų (tautų) teisėms, atsirada poreikis ieškoti kultūrinių priemonių atsverti minėtas tendencijas sąmoninga sutelktine veikla stiprinant nacionalinius tapatumus, etnokultūrinę sanglaudą, nacionalinę ir valstybinę jausenas, vietinį ir nacionalinį patriotiškumą. Ypatingas dėmesys kreipiamas į modernių nacionalinių valstybių formavimosi tarpsnį, kuris kildina nacionalinius tapatumus, įvairiapusius nacionalizmus ir europinį valstybinių santykių tinklą. Nacionalinių tapatumų formavimasis ir raida išsilaiko kultūrinėje atmintyje, kurioje nugula ir tautų patirtos skriaudos, traumos bei šlovės akimirkos. Todėl kultūrinei atminčiai, tad ir nacionaliniam tapatumui palaikyti labai svarbūs yra istoriniai tyrinėjimai, kurie vienaip ar kitaip sužadina tuos bendrumo jausenos aspektus, kurie reikalingi dabarties iššūkiams ir grėsmėms įveikti. Svarbiausia šiuo požiūriu yra aiškus bendruomeninio tapatumo ir jo įsišaknijimo gimtojoje vietovėje suvokimas, kuris palaiko gyvybingą pirminį kultūros sistemos ir kultūrinės atminties veikimo tikslumą – puoselėti, tvirtinti ir saugoti išaknytą bendruomeninį tapatumą. Lietuva dėl pasibaisėtinos emigracijos ir socialinės atskirties prarajos išgyvena nepaprastai spartų nacionalinio tapatumo irimą ir kultūrinės atminties menkėjimą, tad lietuvių ir jos šaknų giminėje tvirtinimo, taip pat gimtosios kalbos puoselėjimo klausimai įgauna egzistencinę svarbą. Tiems klausimams svarstyti reikalinga plėsti ir istorinius, kultūrologinius bei filosofinius moderniosios lietuviybės iškilimo ir įsitvirtinimo, jos santykių su kitu struktūros bei bruožų, taip pat kito akimis regimų lietuviybės pavidalų tyrimus, siejant juos su kultūrinės atminties funkcionavimo pobūdžiu ir kaita. Išsamesnių studijų nusipelnė lietuviškasis nacionalizmas bei patriotizmas, taip pat prezidento A. Smetonos veikla, įtvirtinant modernų valstybingumą su jam būtinomis kultūrinėmis, komunikacinėmis, švietimo institucijomis bei tų institucijų veikla ir laiduojant lietuvių nacijai visų valstybių pripažįstamą gyvybinę erdvę.

Literatūra

- Akudovič, Valiancin. 2007. *Nesaties kodas*. Iš rusų kalbos vertė Elmina Burneikienė. Vilnius: Versus aureus.
- Balkelis, Tomas. 2012. *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Iš anglų kalbos vertė Žilvinas Beliauskas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Blank, Thomas, Schmidt, Peter. 2003. National Identity in a United Germany: Nationalism or Patriotism? An Empirical Test With Representative Data. In: *Political Psychology*, Vol. 24, Issue 2, p. 289–312.
- Danziger, Kurt. 2008. *Marking the Mind: A History of Memory*. Cambridge (UK), New York: Cambridge University Press.
- Dembinska, Magdalena, Maracz, Laszlo and Tonk, Morton. 2014. Introduction to the Special Section: Minority Politics and the Territoriality Principle in Europe. In: *Nationalities Papers*, 42(3), p. 355–375.
- Gat, Azar. 2013. *Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*. With Contribution by Alexander Yacobson. Cambridge (UK) and New York: Cambridge University Press.
- Guibernau, Montserrat. 2004. Anthony D. Smith on Nations and National Identity: A Critical Assessment. In: *Nations and Nationalism*, 10, p. 125–141.
- Guisan, Catherine. 2013. *A Political Theory of Identity in European Integration: Memory and Policies*. Oxon, New York: Routledge.
- Harvey, David. 2001. *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. New York: Routledge.
- Heidegger, Martin/Heidegeris, Martynas. 1980. Meno kūrinio prigimtis. In: *Grožio kontūrai: Iš XX a. užsienio estetikos*. Redakcinė kolegija: B. Kuzmickas (sudarytojas), R. Skeivys (specialusis redaktorius) ir kt. Iš vokiečių kalbos vertė Juozas Girdzijauskas. Vilnius: Mintis, p. 208–255.
- Hobsbawm, Eric. 1996. Language, Culture, and National Identity. In: *Social Research*, 63(4), p. 1065–1080.
- Kiaupa, Zigmantas. 2007. *Lietuvos miestai*. Kaunas: Šviesa.
- Kuzmickas, Bronislovas. 2012. Individo kultūrinio tapatumo sklaida (tarp tradicijos ir inovacijos). In: *Individo tapatumas*. Sudarytoja ir atsakingoji redaktorė Jūratė Morkūnienė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 11–94.
- Lefebvre, Henri. 1999. *The Production of Space*. Oxford (UK) and Cambridge (USA): Blackwell.
- Lewicka, Maria. 2008. Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. In: *Journal of Environmental Psychology*, 28, p. 209–231.
- Liekis, Algimantas. 2013. *Prezidentinė Lietuva (1919–1920, 1926–1940)*. Vilnius: Mokslo tyros institutas.
- Lietuvos gyventojai / Population de la Lithuanie: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*. 1926. Kaunas: Finansų ministerija, Centrinis statistikos biuras.
- Merkys, Vytautas. 2006. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.* Vilnius: Versus aureus.
- Pakštas, Kazys. 1929. *Baltijos respublikų politinė geografija: politinės geografijos problemos, nagrinėjamos atsižvelgiant į Baltijos tautų likimą*. Kaunas: Spindulys.
- Proshansky, Harold M., Abbe K. Fabian and Robert Kaminoff. 1983. Place-Identity; Physical World in Socialization of the Self. In: *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), p. 57–83.
- Rubavičius, Vytautas. 2009. Europinis politinis tapatumas: *demosas*, pilietinės vertybės ir nacionaliniai bruožai. In: *Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija*. Sudarytoja Rita Repšienė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

- Rubavičius, Vytautas. 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos.
- Savukynas, Virginijus. 2012. *Istorija ir mitologijos: tapatybės raiškos XVII–XIX amžiaus Lietuvoje*. Vilnius: Viešosios politikos strategijų centras.
- Smetona, Antanas. 1931. *Raštai IV: Lietuvių santykiai su lenkais*. Kaunas: Spindulys.
- Smetona, Antanas. 1935. *A. Smetonos pasakyta parašyta*. Kaunas: Spindulys.
- Soja, Edward W. 1995. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Theory*. London and New York: Verso.
- Stefanova, Boyka M. 2014. An Ethnonational Perspective on Territorial Politics in EU: East–West Comparisons from a Pilot Study. In: *Nationalities Papers*, 42(3), p. 449–468.
- Subačius, Paulius. 1999. *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai.
- Šalkauskis, Stasys. 1933. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. Kaunas: „Sakalo“ b-vė.

Lithuanity and the Other in the Cultural Memory

Summary

Key words: cohabitation, cultural memory, culture, identity, Lithuanian nationalism, locality, the Other, patriotism

Recently, we see the rapidly increasing number of scientific publications discussing the nationhood, national and ethnic identity, as well as issues of nationalism, the connections of these phenomena with the ongoing integration policy of European Union and the underlying governmental model having no ties with the statehood and identity. It is therefore not only useful, but also very important to discuss Lithuanian national identity development in modern times, the nation's transformation to a modern nation seeking statehood and restoring its sovereignty, the strengthening and dissemination of Lithuanianness under the conditions of state-building policy, the modern nation's relations with the other ethno-cultural communities, prevailing images of those others and stories about them, as well as more general peculiarities of Lithuanian nationalism in the broader context of the issues and problems of nationalism. It is important to take into account the prevailing theoretical approaches, as well as deconstructive trend to hold these phenomena as “imaginary”, and thus subordinate to manipulative social engineering, denying their social reality. Author of the article stresses and discusses the primal expediency of the culture and cultural memory – to maintain and strengthen local communal identity, paying attention to the fact that cultural memory and identity always evolves in a certain area called the native land. The importance of the Other for identity maintenance on the ground of we–others divide is highlighted. The author pays attention to the main structure of the Other in the established modern Lithuanian state, tackles the essential features of Lithuanian nationalism stressing the importance of patriotic feeling, and considers Šalkauskis' conception of patriotism as wise love of nation's individuality, which strongly influenced Lithuanian culture.